

УДК 27-67:379.822(470+57.1)(477)

ORCID: 0000-0003-2328-4512

ORCID: 0000-0003-4896-0580

ВАРВАРСТВО РУССКОГО МІРА: ЗНИЩЕНІ МУЗЕЇ УКРАЇНИ

О.Г. БАЖАН,

канд. істор. наук, доц.,
*Інститут історії України НАН
(Україна)*

М.І. МИХАЙЛУЦА,

докт. істор. наук, проф.,
*Одеський національний морський університет
(Україна)*

Десять років назад, у квітні 2013 р., один із найвідоміших фахівців музейної справи в Європі Ганс Мартін Хінц [1], в своїй лекції в Києві, намагався запропонувати українцям німецький варіант сприйняття музею, а саме, як різновид інструмента для кращого розуміння сучасного світу, визначивши йому роль місця примирення конфліктних сторін [2]. Тоді європейський музеєзнавець не міг передбачити масштабів злочину проти людської цивілізації, проти історії, культури, мови, способу мислення тощо. Путінська терористична країна, нав'язавши Україні й цивілізованому Світу жахливу війну, порушила міжнародні принципи недоторканності кордонів та суверенності країни, що майже вісім десятиліть по завершенні Другої світової війни залишались фундаментальною основою світового устрою.

В умовах гарячої фази російської агресії проти України ерефія нанесла колосальний урон українській музейній справі, призначенням якої є зберігати та популяризувати українську історичну пам'ять та плекати національну ідентичність. Разом з тим, до російського вторгнення у лютому 2022 р. українська музейна справа рухалася хоч і тяжкими поступальними потугами, однак в руслі наукового дискурсу, в рамках активного громадського обговорення, в тому ж таки напрямку, який визначав для музеїв на першу чверть ХХІ ст. Ганс М. Хінц. І попри крайню «полярність конфліктуючих сторін», як це було з недовершеною історією низки спроб меморіалізації Музейного комплексу «Бабин Яр», де явно простежувалась «рука

москви» (зокрема, через втручання російських спецслужб та фінансування з боку російського бізнесу) «латентне примирення» за логікою буття все одно настало б. Але відкрита агресія північного сусіда розкрила вкотре, враховуючи наше тисячолітнє минуле, варварську сутність азійської, монгольської, деспотичної, звірячої, дикої культури й цивілізації, про що у ХІХ ст. та в першій половині ХХ ст. писали самі ж російські історики, філософи, політологи – О. Толстой, М. Трубецкой, Л. Гумільов та інші, що у порівняльному контексті чудово проаналізував український історик Л. Залізняк [3].

Московія заперечувала століттями ідентичність України, природне право українців на цивілізоване життя. Сучасна московитська орда, увірвавшись в українські землі, варварськи нищить, плюндрує усе на своєму шляху, зокрема й українські музеї, осередки культурної спадщини, які зазнають обстрілів, бомбардувань, руйнувань і розграбовування. Безцінні експонати вивозяться ворогом як трофеї, розкрадаються й троощаються російськими солдатами та горять у вогні.

Перші спроби щодо того, в якому стані знаходилася культурна материзна українців, була зроблена у надскладних, критичних для нашої Держави днях-місяцях весни-літа 2022 р., коли з'явилися самостійні за змістом, але об'єднані ментальною біллю/вболіванням за нашу спадщину новели українських історикинь Г. Денисенко та В. Солошенко, які опубліковані у колективній двотомній праці українських науковців під назвою «За ідентичність і незалежність: війна Росії проти України: історичні передумови, історичні паралелі» [4]. Статті виписано на джерелах гарячих, часом болісно емоційних, з чим не можна бути не солідарним і, що є вельми зрозумілим для будь якої свідомої людини. Якщо низка статей В. Солошенко [5] у цьому виданні була присвячена безпосереднім фактам варварської шкоди, яку нанесли російські агресори культурній спадщині нації після 22 лютого 2023 р., маркуючи по регіонам України – Київщина (м. Іванків – колекція творів представниці українського мистецтва М. Приймаченко; Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр»; Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році»), Харківщина (Харківський художній музей), Сумщина (Тростянецький районний краєзнавчий музей; Охтирський міський краєзнавчий музей), Чернігівщина (Чернігівський військово-історичний музей; Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. Коцюбинського; Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана), Донеччина (Маріупольський краєзнавчий музей; художній музей імені Куїнджі)

та інше, авторка приділяє увагу й питанням захисту Україною й міжнародними європейськими та світовими спільнотами культурних скарбів в умовах війни. Більш системний підхід, зі спробою проаналізувати статистичні данні в межах тимчасово окупованих рашистами регіонах (Донеччина, Луганщина, АР Крим) за період від 2014 р. по 2022 р. здійснила київська історикиня Г. Денисенко [6]. Використовуючи інформаційно-аналітичні матеріали щодо культурної спадщини України, враховуючи дослідження українських науковців з приводу моніторингу стану культурної спадщини в Криму та в інших загарбаних ворогом українських регіонах, дослідниця актуалізувалася на геополітичних цінностях українського спадку, який є невід'ємною складовою світового культурного надбання і джерелом європейської колективної пам'яті.

Нашим задумом поміж спроб колег істориків і журналістів культурологічного спрямування, різноманітних новинних сайтів, інтернет-видань тощо було віднайдення, відсепарування й узагальнення певною мірою зареєстрованих на мапі України варварськи знищених, або частково зруйнованих культурних об'єктів, зокрема музеїв різних масштабів, форм, інформаційно-просторового і смислового насичення (відкритих, масштабних, персональних, камерних, історичних, краєзнавчих, літературних та інших типів), картинних галерей тощо. З біллю усвідомлюємо, що наші узагальнення будуть вельми наближеними до істини, оскільки бойові дії на усіх напрямках бойового зіткнення на Лівобережжі та Півдні України продовжуються і їхня руйнівна інтенсивність ще далека до зменшення, з одного боку, як власне й сплановані чи спарадичні/періодичні обстріли віддалених від війни регіонів України з інтервалом у 7–10 днів продовжуватимуться ще певний, складно прогнозований нами час. І лише наступальні й переможні дії ЗСУ, героїзм і жертвовність українських захисників можуть прискорити звільнення окупованих територій та забезпечити вигнання загарбників з української землі, а відтак, убезпечити наше культурно-музейне надбання від пограбування, варварського нищення і плюндрування.

Саме про методи нищення «другою армією світу» вартувало б сказати, акцентуючи увагу на мародерстві як синонімії денацифікації «по-рускоміровські». На початку українського протистояння рашистській навалі пересічний українець зустрічав безліч інформації з новин і частенько глузував з окупантів, які масово цупили нижню білизну, пральні машинки, дитячі іграшки тощо, власне все, що потрапляло їм на очі. Однак, були й такі визволителі-денацифікатори

путінської недоімперії, т. зв. мешканці болотного залісся, які чомусь вирішили себе самоідентифікувати як «клас культурної інтелігенції». Вони, на додачу до спіднього, активно викрадали музейні експонати, раритетні речі тощо на тимчасово окупованих територіях України. Зокрема, російськими мародерами було вивезено цінні експонати з Музею краєзнавства та Художнього музею міста Маріуполь, обікрадено музеї Херсону та пограбовано єдиний на півдні України міський планетарій.

На Подніпров'ї, зокрема на Запоріжжі, 7 березня окупанти обстріляли Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», а в ніч на 14 березня розграбували музейні експонати. Через обстріли у м. Гуляйполі цього ж дня окупанти пошкодили старовинну церкву Святого Тихона Задонського.

12 березня росіяни обстріляли мечеть Сулеймана Пишного і його дружини Роксолани у Маріуполі попри те, що у мечеті ховалося понад 80 дорослих і дітей, серед них виявилися й громадяни Туреччини. 16 березня російські окупанти скинули бомбу на Маріупольський драматичний театр, в цокольних приміщеннях якого переховувались сотні людей, чимало й з дітьми.

На початку травня окупанти практично зруйнували музей Григорія Сковороди на Харківщині – снаряд влучив просто в дах будівлі. Відомо, що приміщення практично знищене, проте колекція не постраждала – її завчасно перемістили в безпечне місце. «Окупанти можуть знищити музей, де в останні роки життя творив Григорій Сковорода і де був похований. Але вони не знищать пам'яті та наших цінностей», – прокоментував подію голова Харківської обласної військової адміністрації Олег Синегубов.

Парадоксально виглядає те, що варвари не цінують й надбання власних поетів, адже на початку червня вони завдали ракетного удару по харківській школі, де знаходився єдиний в Україні музей С. Єсеніна.

Станом на середину червня, за даними заступниці міністра культури та інформаційної політики Анастасії Бондар, в Україні зафіксовано понад 380 випадків пошкоджень та руйнувань російськими військовими пам'яток архітектури, археології, релігії й історії. Зруйнованими та пошкодженими внаслідок російського вторгнення виявилися 119 об'єктів культурної спадщини, серед яких 21 пам'ятка національного значення, 91 – місцевого та 7 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

В умовах повномасштабної війни, розпочатої рф проти України, за останніми даними зафіксовано 242 випадки знищення росіянами культурної спадщини українського народу. Так, окупанти повністю знищили або пошкодили щонайменше 92 релігійні споруди, 35 пам'яток історії, архітектури та містобудування, 29 меморіальних пам'ятників на честь історичних особистостей та подій XIX – початку XXI ст., 19 будівель та комплексів музеїв і заповідників. Окрім цього, руйнуванню від ворожих обстрілів були піддані 33 будинки культури, театри, бібліотеки та інші об'єкти цінної історичної забудови. Президент України В. Зеленський, коли дізнався про черговий удар по культурному об'єкту на Харківщині, вельми влучно визначив дії рашистів, зазначивши наступне: «Загарбники визначили своїми ворогами культуру, освіту та людяність. І не шкодують для них ані ракет, ані бомб. Що в голові в людей, які обирають такі мішені? Абсолютне зло, абсолютна дурість» [7].

Станом на червень 2022 р. пошкоджень та руйнувань зазнали культурні об'єкти на території 56 територіальних громад у 13 областях України. Найбільше руйнувань завдано об'єктам культурної спадщини в Харківській, Донецькій, Київській, Чернігівській, Луганській, Сумській областях – там, де велися або продовжуються найгарячіші бойові дії. Скласти повний список зруйнованих та пошкоджених музейної-культурної інфраструктури наразі складно, адже частина територій України зараз перебувають під окупацією армії рф.

Однак, злочини проти української культурної спадщини у подальшому зростали в чисельності. Станом на жовтень 2022 р. від початку повномасштабного вторгнення було встановлено 464 епізоди, а в наслідок обстрілів російських окупантів зазнали руйнацій і ушкоджень 139 об'єктів культурної спадщини України. Перш за все, мова йде про пам'ятки національного та місцевого значення, об'єкти цінної історичної забудови [8]. Окрім того, були знищені або постраждали 361 мистецький об'єкт та заклад культури. Це релігійні споруди, бібліотеки, музеї та історичні заповідники тощо. Злочини російських окупантів було зафіксовано вже у 15 регіонах України.

На початку осені 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики України вдалося верифікувати 540 пошкоджених об'єктів культурної інфраструктури (об'єкти спадщини, інституції та релігійні споруди), що стало предметом обговорення на брифінгу заступниці міністра культури та інформаційної політики К. Чуєвої на тему: «Спадщина і війна: досвід і висновки 225 днів» в Медіацентрі

Україна – Укрінформ [9]. Як зазначила представниця міністерства, верифіковано на жовтень-місяць пошкодження 161-го об'єкта культурної спадщини, 23-х пам'яток національного значення, 129 пам'яток місцевого значення, 143-х об'єктів цінної історичної забудови та 9 щойно виявлених об'єктів.

Зрозуміло, що культурні пам'ятки українського народу мають неабияке значення, особливо задля формування національної свідомості, розуміння материнських почуттів, усвідомлення себе нацією. Культурна спадщина зосереджена, зокрема і в музеях, повсюдно виконує надважливу функцію і в нашому повсякденні, і в навколишньому середовищі, на чому справедливо наголошував український історик О. Охріменко [10].

Нам бачиться, що сила музеїв полягає в тому, що вони зберігають не тільки пам'ять людства, але й залишаються водночас матеріальними, речовими носіями історичної пам'яті. Тому ворог і нищить носії нашої ідентичності, які нація віднедавна навчилася розкодувати, зчитувати і використовувати задля розвитку суспільства.

Світове співтовариство активно залучається до захисту від загроз знищення більшості пам'яток в Україні. Зокрема ЮНЕСКО доєднується до введення в дію статті Гаазької угоди стосовно захисту пам'яток в зоні воєнних конфліктів, позаяк Росія вже порушила низку світових угод щодо захисту культурної спадщини, нанісши колосальний урон українській культурі пам'яті і матеріальній культурній спадщині. Міністерство культури та інформаційної політики України у співпраці з Регіональним центром прав людини створило ресурс для документування воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини, скоєних армією Росії.

На початку квітня 2023 р. CNN з посиланням на ЮНЕСКО зазначило, що повномасштабна війна Росії проти України завдала шкоди об'єктам культурної спадщини України приблизно на \$2,6 млрд, переважно пов'язаних з культурою та туризмом [11]. З цих збитків близько 1,7 млрд прийшлося на «історичні міста, будівлі та місця, наповнені визнаними культурними/соціальними цінностями», 650 млн – на туристичні об'єкти, 143 млн на «рухомі культурні цінності та колекції, сховища культури» і 150 млн на «будівлі/майстерні/ательє, присвячені культурним і креативним індустріям» [12].

Джерела та література:

1. Ганс Мартін Хінц – заступник голови Міжнародної асоціації історичних музеїв, голова Консультативної ради міських музеїв Берліна, голова Асоціації німецьких історичних дослідницьких інститутів в Мюнхені,

- президент Міжнародної ради музеїв (ICOM), Берлін, член журі конкурсу «Динамічний музей».
2. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/03/20/117961/>
 3. Залізник Л. Україна та Росія: війна цивілізацій. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa3c177f-09e8-4aad-8d34-1becfb7aaeb1/content>
 4. За ідентичність і незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах / Відпов. Ред. Валерій Смолій; упоряд. : Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2022. Книга 1. 800 с.; Книга 2. С. 801–1550.
 5. Солошенко В. Якої шкоди завдає агресія РФ проти України вітчизняній культурній спадщині та музеям зокрема? За ідентичність і незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах / Відпов. Ред. Валерій Смолій; упоряд. : Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2022. Книга 1. С. 176–177.
 6. Даниленко Г. В якому стані перебуває культурна спадщина України під час російсько-української війни 2014–2022 рр. За ідентичність і незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах / Відпов. Ред. Валерій Смолій; упоряд. : Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2022. Книга 1. С. 163–172.
 7. URL: <https://www.unian.ua/war/absolyutne-zlo-absolyutna-durist-zelenskiy-prokomentuvav-udar-po-lozoviy-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11834811.html>
 8. URL: <https://suspilne.media/273002-skilki-pamatkiv-kulturi-zrujnuvali-rosijski-vijska-za-cas-vijni>
 9. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3588369-stanom-na-zovten-mkip-zafiksuvalo-540-poskodzen-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi.html>
 10. URL: <https://suspilne.media/273002-skilki-pamatkiv-kulturi-zrujnuvali-rosijski-vijska-za-cas-vijni>
 11. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zaporizhzhya-kurhany-okopy-znyshchennya-kulturnoyi-spadshchyny/32372217.html?utm_source=Радіо+Свобода+Daily&utm_campaign=404f9e8577-EMAIL_CAMPAIGN_2023_04_23_09_37&utm_medium=email&utm_term=0_-404f9e8577-%5BLIST_EMAIL_ID%5D
 12. URL: https://lb.ua/society/2023/04/03/550875_vnaslidok_rosiyskoi_agresii.html